

Bovenbouwnotitie muziek (vmbo-GT - havo - vwo)

Auteurs: Erik van Binsbergen, Joost Overmars, Jos Herfs en Erik Bogers.

Aansluitend op de opbrengsten van *Curriculum.nu* voor het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs, moeten er ook adviezen komen voor de bovenbouw. Deze adviezen dienen richting te geven aan de toekomstige actualisering van de eindtermen van de verschillende examenprogramma's.

Het ministerie van OCW verzocht de vakinhoudelijke verenigingen een advies te geven over hoe hun vak in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs kan bijdragen aan de verwezenlijking van de doelstellingen van de curriculumherziening zoals beoogd in het project *Curriculum.nu*.

In deze *Bovenbouwnotitie muziek* doet de VLS dat voor de vakken muziek en kunst (muziek). De basis voor deze notitie was de inbreng van docenten muziek en kunst (muziek) die lesgeven in de bovenbouw. Zij deelden hun expertise over dit onderwerp met de VLS tijdens een bijeenkomst in februari 2019 en vervolgens tijdens een digitale raadpleging in juni 2019.

Wat is de rol van het vak muziek en kunst (muziek) in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs?

Muziek is een vanzelfsprekend element in het alledaagse leven. Je groeit op met muziek, je hoort het overal om je heen. Muziek is daarmee heel eigen en dichtbij. Muziekonderwijs kwalificeert leerlingen voor deelname aan de maatschappij: muziek is daarin in al haar facetten een maatschappelijk relevant, sociaal-cultureel en economisch verschijnsel. Bovendien kunnen leerlingen - door plaatsing en positionering van muziek in het onderwijs - ook hun identiteit verder ontwikkelen.

Het vak muziek in de bovenbouw biedt leerlingen ruimte en inspiratie zich te ontwikkelen tot actieve deelnemers aan de muziekcultuur. Het vak is bij uitstek *Bildung*; vorming in de brede zin van het woord. Hoofd, hart en handen komen in muziekonderwijs op een unieke manier samen.

Het samenhangend kader voor muziekonderwijs wordt gevormd door muzikale en interdisciplinaire activiteiten, creatieve productie en sociale interactie, daarbij ondersteund door kritische reflectie en onderzoeksactiviteiten. De inhoud van het muziekprogramma appelleert aan het specifieke kennis-, denk- en producerend niveau van de leerling in de bovenbouw van vmbo, havo of vwo. Daarbij wordt

uiteraard gelet op persoonlijke ontwikkeling en cultureel burgerschap, en op mogelijke vervolgopleidingen en loopbaanperspectief. Leerdoelen van het vak in de bovenbouw voortgezet onderwijs zijn:

- a) Leerlingen ontwikkelen muziek-technische en creatieve vaardigheden door middel van musiceren, improviseren en componeren.
- b) Leerlingen leren volgen wat er muzikaal gebeurt, door gefocust te luisteren. De brede vaardigheden evalueren en reflecteren vinden plaats gedurende het hele muzikale proces.
- c) Leerlingen leren hun muzikale resultaten coherent te communiceren en deze zowel aan elkaar als aan derden te presenteren (GO-1,2,3,4,8).¹
- d) Leerlingen leren kritisch te reflecteren op hun eigen werk en dat van anderen, en hun muzikale werkprocessen te evalueren (GO-8).
- e) Leerlingen maken op diepgaande wijze kennis met diverse muzikale concepten en contexten, en onderzoeken (GO-5,6,7) hoe en waarom deze bepalend zijn voor specifieke muzikale vormen, uitvoeringspraktijken en muzikale vermogens (GO 1-2).
- f) Leerlingen leren abstracte muzikale begrippen en processen te analyseren, daar betekenis aan te geven en al synthetiserend dit te verwoorden in taal.
- g) Leerlingen leren wat de (actuele en historische) culturele en sociale betekenis is van muzikale concepten en contexten die afkomstig zijn uit een breed palet aan westerse en niet-westerse muziekpraktijken.

De samenhang tussen de bovengenoemde leerdoelen komt tot uitdrukking in het cyclische leerproces van *muziek onderzoeken, muziek produceren/uitvoeren en reflecteren* op hetgeen is gedaan.

Samenvattend: leerlingen onderzoeken - mede geleid door eigen keuzes - inhoudelijke componenten van muziek in relatie tot relevante aspecten van de context (historisch, maatschappelijk en sociaal). Zij musiceren en componeren (arrangeren, improviseren en produceren) werk dat daarmee verband houdt. Zij presenteren hun resultaten en reflecteren op eigen werk en dat van anderen.

Welke inhoudelijke aandachtspunten zijn er?

- a) De leersequens *onderzoeken, produceren/uitvoeren van muziek en reflectie* vormt het uitgangspunt voor een vernieuwd curriculum muziek in de bovenbouw (vmbo-havo-vwo).
- b) Een vernieuwd examenprogramma muziek voor de bovenbouw moet divers en flexibel zijn en in de eerste plaats gericht zijn op de ontwikkeling van *praktische muzikale vaardigheden*, dat wil zeggen zingen, spelen, componeren, improviseren en luisteren. Luistervaardigheid is in dit kader een *praktische* muzikale vaardigheid.
- c) Een voorwaarde moet zijn dat het programma regelmatig *bijgesteld* kan worden, opdat het kan voldoen aan veranderende de eisen van de tijd.
- d) Het muzikale repertoire (bij componeren, musiceren en luisteren) dient voldoende *differentiatie* te bieden voor leerlingen van verschillend muzikaal-

¹ GO verwijst naar Grote Opdracht, zoals omschreven door het ontwikkelteam Kunst & Cultuur, *Curriculum.nu*.

technisch niveau. Het moet bovendien wat betreft repertoire-aanbod toegankelijk zijn voor heterogene groepen in vmbo, havo en vwo.

- e) Het verschil tussen vmbo, havo en vwo zit voor een belangrijk deel in de mate waarin een beroep op *metacognitie* wordt gedaan. Op het gebied van onderzoek, reflectie, zelfsturing en procesmatig denken kan er van een vwo'er meer worden gevraagd dan van een havo- of vmbo-leerling.
- f) Voor een ander deel ligt het onderscheid tussen vmbo, havo en vwo in de mate van verbreding van het eigen *referentiekader*. Het vmbo benadrukt het eigen referentiekader en de eigen identiteit. Zonder de (muzikale) identiteit van de *hele* leerling uit het oog te verliezen kan de horizon in havo breder en in vwo nog breder.
- g) Het *centraal examen muziek* moet als landelijk examen behouden blijven. Eenstemmig is het verlangen naar een hogere weging van de *praktijkcomponent* bij het bepalen van het eindcijfer.
De toetsing van geüpload eigen werk evenals een vorm van kritische reflectie op de (ontwikkeling van) dit werk, zou onderdeel moeten worden van het centraal examen muziek.
- h) De *syllabus* voor het nieuwe examenprogramma muziek zou voor vmbo, havo en vwo het *vak als geheel* moeten omvatten. Het zou zowel de kwaliteitseisen en richtlijnen voor de onderdelen van het *schoolexamen* (musiceren, componeren, improviseren en presenteren) als die van het *centraal examen* moeten beschrijven, inclusief de daartoe vereiste (metacognitieve) denk- en producerende vaardigheden.
- i) Het *begrippenkader* in de *syllabus* moet herzien worden, dat betekent inhoudelijk gemoderniseerd en in omvang worden teruggebracht.
De toepassing van kennis over (historische en actuele) muziekstijlen en genres vindt plaats binnen de context van onderzoeken en musiceren.
Met andere woorden: kennis komt altijd voort uit onderzoek en het musiceren; kennis staat niet op zichzelf.
- j) In het vernieuwde examenprogramma muziek kunnen *relaties tussen muziek en andere kunsten* (oftewel kunstpraktijken) voorbeeldmatig worden benoemd, zonder deze echter dwingend vast te stellen.
- k) Het examenprogramma moet recht doen aan de *verschillende muzikale ontwikkelroutes*, culturele achtergronden, ervaringen en interesses van leerlingen (de muzikale identiteit) door keuzes mogelijk te maken.
- l) In het vernieuwde examenprogramma muziek *kieszen* leerlingen een *aandachtsgebied* voor een bepaalde periode, doen vervolgens voorbereidend (muzikaal) onderzoek, passen de uitkomsten daarvan toe in praktisch werk en reflecteren op het gehele proces.
Door zelf zwaartepunten en onderwerpen te kiezen krijgt de leerling *eigenaarschap* over zijn leerproces.
- m) Het vernieuwde examenprogramma vmbo-havo-vwo biedt veel ruimte aan *muzikale creativiteit*. Leerlingen maken kennis met een breed scala aan moderne muzikale genres en contexten, waaronder digitale muziekproductie (horizonverbreding).

- n) Er is (vooral binnen het vwo) meer aandacht nodig voor *brede muziek-relevante onderwerpen en maatschappelijke aspecten*. Desalniettemin, de samenhang met maakprocessen vormt een conditio sine qua non voor onderwijskwaliteit en muzikale ontwikkeling. Specifieke maatschappelijk/historische examenonderwerpen aanwijzen in het vwo (zoals dat ook bij andere vakken gebeurt) is dan een mogelijke vorm.

Wat is er nodig om de examenprogramma's in de verschillende schoolsoorten in lijn te brengen met de opbrengsten van Curriculum.nu? Wat is er nodig om tot bijstelling te komen, inhoudelijk en wat betreft aanpak?

De examenprogramma's moeten worden aangepast en dat betreft meer dan regulier syllabusonderhoud. De opbrengsten van het ontwikkelteam Kunst & Cultuur bieden daar een werkbaar kader voor. In de bijlage is een matrix opgenomen waarin een eerste voorzet voor een aanpassing wordt gedaan.

Bij de uitwerking van de nieuwe examenprogramma's is het van het grootste belang dat voldoende ervaren muziekdocenten, met specifieke expertise in muziek in de bovenbouw van vmbo, havo en vwo aan het roer zitten.

Wat zijn de mogelijkheden voor samenhang met (verwante) vakken?

Het is aan te bevelen om bij de zoektocht naar samenhang tussen muziek en andere vakken verder te kijken dan de kunstvakken. In de praktijk kiest maar een zeer klein percentage van de leerlingen voor meer dan één kunstvak in de bovenbouw vmbo, havo en vwo omdat de profielstructuur van de bovenbouw vwo, havo en vmbo dit bemoeilijkt. Samenhang bevorderen met vakken die de leerling samen met muziek volgt, is om die reden zowel realistischer als interessanter.

Hoe zou het vak een bijdrage kunnen leveren om overladenheid terug te dringen? Wat zou hierin een concreet voorstel kunnen zijn op het niveau van de examenprogramma's?

Leerlingen die muziek kiezen in de bovenbouw hebben het recht op een niet overladen, geactualiseerd en eigentijds examenprogramma muziek.

Hoewel men destijds nadrukkelijk beoogde dat beide examenprogramma's – *kunst (muziek)* en *kunst (algemeen)* – in harmonie met elkaar één examenvak zouden vormen, blijkt in de praktijk dat leerlingen het als twee verschillende vakken zien. Het huidige examenprogramma van *kunst (muziek)* is vrijwel identiek aan dat van *muziek (oude stijl)*. Voor leerlingen die kiezen voor *kunst (muziek)* komt het examenprogramma van *kunst (algemeen)* daar in de huidige situatie bij. Dit heeft onherroepelijk tot overladenheid geleid.

Een concreet voorstel om overladenheid terug te dringen is om de huidige koppeling tussen *kunst (muziek)* en *kunst (algemeen)* op te heffen en als zelfstandige eenheden te ontwikkelen. Daarmee ontstaat voor beide vakken meer ruimte en minder overladenheid.

Leerlingen die vooral geïnteresseerd zijn in cultuurhistorie en -beschouwing kunnen *kunst (algemeen)* kiezen. Daarmee wordt de doelgroep voor dit kunsttheoretische vak breder.

Wat zijn de mogelijkheden voor het creëren van meer keuzeruimte?

Het examenprogramma muziek dat de VLS beoogt en hierboven beschrijft, biedt volop keuzeruimte. Er zouden meerdere muzikale ontwikkelroutes voor leerlingen kunnen worden uitgewerkt en leerlingen kunnen daaruit kiezen op basis van hun ervaringen, culturele achtergrond en interesses (muzikale identiteit). Daarnaast kiezen leerlingen voor een bepaalde periode een aandachtsgebied waarin ze de eerdergenoemde leersequens (onderzoeken, produceren/uitvoeren en reflecteren) op toepassen.

BIJLAGE

Matrix invulling Grote Opdrachten voor het vak muziek

Deze matrix is een eerste proeve om de Grote Opdrachten/bouwstenen van *Curriculum.nu* in te vullen voor het vak muziek. Er wordt zichtbaar gemaakt hoe de inhoud van het vak muziek een plek kan krijgen in de voorgestelde Grote Opdrachten, c.q. het bouwstenen-model. De matrix is uitgesplitst naar vmbo-havo-vwo.

Let wel: de matrix is een eerste voorzet, veel is nog niet uitgewerkt of afgestemd, nog niet consistent geformuleerd en onvolledig. Louter de belangrijkste krijtlijnen zijn geschetst. De verdere uitwerking hiervan lijkt ons een taak voor een toekomstige ontwikkelgroep.

Dat alles neemt niet weg dat de matrix een redelijk concreet idee geeft van hoe het vak muziek eruit zou kunnen zien, met als fundament hetgeen in de voorgaande pagina's is beschreven, samen met de huidige kaders van *Curriculum.nu*.

	vmbo-GT	havo	vwo
GO1: Artistiek-creatief vermogen	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> – maken diepgaander kennis met muziek uit de eigen leefomgeving – verbreden van hieruit hun muzikale perspectief – maken kennis met de verschillende strategieën die nodig zijn voor het maken (componeren en uitvoeren) van muziek; – passen het geleerde toe in de praktijk 	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> – maken muziek (mee) en vergroten daarmee hun muzikale competentie – leren individueel en collectief betekenisgeven aan muziek – zijn in staat vanuit een maatschappelijke, historische of theoretische context muziek te (re)produceren en zich zo artistiek te uiten – leren het creatieve (compositie) proces actief kennen, doorlopen en sturen en zijn hierbij in staat om muzikale aspecten toe te passen 	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> – bouwen voort op hun verworven kennis en vaardigheden bij het <ul style="list-style-type: none"> • musiceren/muziek uitvoeren • componeren/improviseren • produceren/vastleggen • muziek bewerken/arrangeren • kritisch reflecteren op werkproces en resultaat – leggen in gevarieerde media de resultaten van hun ontwikkeling vast (voorzien van kritische reflectie) in een persoonlijk, digitaal portfolio – demonstreren daarin de competentie om met toenemende complexiteit om te gaan, tot een voor de leerling hoogst haalbaar niveau
GO2: Artistieke expressie	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> – leren muzikale vaardigheden toepassen op ideeën en thema's die aansluiten bij hun kennis en vaardigheden – maken zo een eigen ontwikkeling door 	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> – leren muzikale vaardigheden toepassen op verschillende muziekstijlen (bestaande werken en eigen werk) en – geven zo betekenis en expressie aan deze muziek 	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> – ontwerpen met diverse muzikale en/of interdisciplinaire artistieke middelen en/of (digitale) technieken gevarieerde narratieve vormen van muzikale beleving en verbeelding, actie en communicatie voor een publiek
GO3: Artistieke technieken en vaardigheden	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> – ontwikkelen vocale en instrumentale technieken – werken aan technische beheersing en expressief vermogen – ontwikkelen muzikale interactie 	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> – leren muziek produceren en reproduceren – ontwikkelen daartoe de benodigde vocale en instrumentale technieken – zijn in staat deze technieken in toenemende mate zelfstandig toe te passen 	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> – maken muziek in diverse stijlen individueel of samen met anderen. Zelfstandig muziek produceren, uitvoeren en bewerken staan centraal – bouwen voort aan de benodigde vocale en instrumentale techniek – zijn in staat een presentatie (passend) te verrijken met behulp van technologische middelen

	vmbo-GT	havo	vwo
GO4: Artistieke innovatie	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> - passen enkele digitale technieken toe om muziek te componeren / produceren 	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> - gebruiken digitale technieken om muziek te componeren / produceren en praktijkwerk te bewerken en vast te leggen - leren bij het componeren van muziek specifieke mogelijkheden en technieken van digitale tools in de praktijk te brengen - gebruiken het vastgelegde materiaal mede bij de reflectie op en evaluatie van het maakproces 	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> - gebruiken digitale technieken om muziek te componeren / produceren, te bewerken en het werk vast te leggen - onderzoeken klankproducties, composities en werk van eigentijdse muzikanten en bovendien via eigen werk de relatie van eigentijdse klankmedia tot o.a. <ul style="list-style-type: none"> • interdisciplinaire contexten • actuele sociale kwesties • innovatieve ideeën of inzichten • mogelijkheden op het snijvlak van muziekcultuur, wetenschap en technologie
GO5: Kunst- en cultuurhistorische contexten	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> -doen onderzoek naar enkele muziekstukken en stijlen die: <ul style="list-style-type: none"> • direct verband houden met een actueel onderwerp, • onderdeel uitmaken van de eindpresentatie, of • van hun directe belevingswereld 	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> - doen onderzoek naar muziek in samenhang met de (historische context) - dit onderzoek bereidt hen voor op het muziek maken, musiceren is deel van de onderzoeksmethode 	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> - passen luisterstrategieën toe om muzikale fenomenen te herkennen of kritisch te volgen, met en zonder hulp van muzieknotatie of andere beeldinformatie - ontwikkelen auditieve muziek-analytische vermogens - ontwikkelen door ervaring en met kennis over muziek als immaterieel erfgoed een actieve kennisbasis, o.a. van de (westerse) muziek, (historische en eigentijdse) stijlen, technieken en genres en (westerse) culturele contexten

	vmbo-GT	havo	vwo
GO6: Functies van kunst	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> – krijgen zicht op de functie van muziek in heden en verleden door praktische ervaringen met het diverse speel- en zingrepertoire (beleven en zelf spelen) – de nadruk ligt daarbij op de hedendaagse functies van muziek 	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> – krijgen zicht op de functie van muziek in heden en verleden door middel van een gevarieerd speel- en zingrepertoire en contextuele kennis – de nadruk mag daarbij liggen op de moderne tijd, inclusief digitaal geproduceerde muziek 	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> – kunnen door praktische muzikale ervaringen en onderzoek de bedoeling (de functie, het waarom) van een muziekwerk (of specifieke gedeeltes) duiden – bespreken de eventuele bedoelingen van de maker in relatie tot de structuur en de zeggingskracht van het werk door o.a. een analyserende beschouwing en een persoonlijk standpunt in vaktaal in te nemen – kunnen vanuit een meervoudig perspectief muzikale voorbeelden plaatsen in een sociale context
GO7: Beleven van kunst	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> – beleven van nabij hoe professionele - en amateurmusici en artiesten omgaan met muziek – gaan op zoek naar informatie over de makers en uitvoerders bij hen in de buurt 	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> – komen in aanraking met professionele muzikanten, zowel beschouwend (concerten) als actief (bijv. compositieprojecten) – relateren deze ervaringen aan hun eigen werk en leggen verbanden daarmee 	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> – komen in aanraking met professionele - en amateurmusici en artiesten en beleven van nabij (professionele) muzikale uitingen – gaan in gesprek met makers en uitvoerders en blijven (zo mogelijk) contact houden met de wereld van professionele musici en artiesten door deelname aan lokale amateur-muziek of door geëngageerde thema's te onderzoeken – verbinden hun muzikale betrokkenheid met die van de (mondiale) muziekcultuur

	vmbo-GT	havo	vwo
GO8: Tonen en delen van eigen werk	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> – voeren eigen werk uit en dat van anderen voor elkaar en voor publiek – leren van elkaar en leren met feedback om te gaan en te gebruiken – werken onder begeleiding aan een totaalconcept voor: <ul style="list-style-type: none"> • licht en geluid • muziektechnologie • organisatie • zaalinrichting • aankleding en catering 	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> – voeren eigen werk en werk van anderen uit voor elkaar en voor publiek: live, op mediadragers (zoals cd, dvd) en online – leren omgaan met de (muzikale), organisatorische, technische en emotionele aspecten hiervan – kunnen kritisch reflecteren op de presentaties om te leren van o.a. het muzikale resultaat, de rol van de uitvoerenden en die van het publiek 	<p>Leerlingen</p> <ul style="list-style-type: none"> – voeren eigen werk en werk van anderen uit voor elkaar en voor publiek: live, op mediadragers (zoals cd, dvd) en online – laten in de informele setting van de klas de resultaten van het muzikale werkproces (bijvoorbeeld repeteren) of onderzoek aan elkaar horen, dikwijls met een korte toelichting om feedback te krijgen en te geven – verzorgen presentaties met een meer formeel karakter zoals podiumoptredens binnen en buiten de school en houden daarbij rekening met planning, organisatie en publiek – kunnen kritisch reflecteren op de presentaties om te leren van o.a. het muzikale resultaat, de rol van de uitvoerenden en die van het publiek